

Seres István

EGY BERETTYÓSZENTMÁRTONI BETYÁR GÁZSY IMRE 1849-ES GERILLACSAPATÁBAN

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc folyamán előbb a 10. gyalogzászlóaljnál, majd a huszárságnál szolgáló, és a háború végére hadnagyi rangot elérő O'sváth Pál debreceni diák, később berettyószentmártoni jegyző, illetve sárréti csendbiztos számos visszaemlékezésében említést tett arról, hogy a háború folyamán szervezett lovas szabadcsapatok némelyikében bizony betyárok, köztörvényes elítéltek (is) szolgáltak. A függetlenségi harc vége felé ugyanis az országban sok helyen, s így Biharban is szabadon engedték a börtönökben őrzött rabokat, ha azok hajlandóak voltak fegyvert fogni a haza védelméért. A börtönökben oly feltétel alatt folyt az újoncozás, hogy ha a háború végéig szolgálnak, büntetésüket teljesen elengedik. O'sváth véleménye szerint a szabadságharc bukását követő években óriási mértékben elharapódzott betyárság jelentős részét a tízéves osztrák katonai szolgálattól tartó, vagy éppen Kossuth visszatérésében bízó volt honvédek mellett éppen az egykori rabokból lett gerillák alkották, akik a nép által pártfogolva az eldugott, apró falvakban és pusztákon tanyáztak, és megélhetésüket sokszor „nem éppen tisztességes úton” igyekeztek megteremteni, s így „fegyveres csavargókká és később rablókká váltak”.¹

O'sváth többször is hivatkozott rá, hogy többnyire ilyen rabok alkották a Gázsy Imre mezőpeterdi (Bihar vm.) birtokos szabadcsapatának legénységét is, mi több, ezt helyi példával is alátámasztotta.² A Sárréti járás történetéről írott 1875-ös nagy sikerű monográfiájában, majd az 1905-ben megjelent, a közbiztonság történetét és pandúrkora emlékeit tárgyaló könyvében is megemlékezett Gázsy egyik emberéről, a berettyószentmártoni születésű Törzsök László nevű betyárról. Külön érdekesség,

¹ „A lefolyt önvédelmi harcban némely lovas szabad csapatok, mint a Gázsié is, többnyire a börtönökből azon feltét alatt újoncoztatván, hogyha háború végéig szolgálnak büntetésük el fog engedtetni; ezek, és némely honvédek – kik Kossuth visszajövetelét évekig minden percen várták – a fegyverletétel után sem tértek tűzhelyeikhez, hanem a nép által pártoltatva apró falvak és pusztákra mindenféle szén és ürügy alatt félrevonultak s a szabad csapatbeliek az országot bebarangolva sokszor nem épen tisztességes úton éldegéltek.” Seres 2009.; „Az önvédelmi harc lezajlása után, a szomorú napokat, a munka emberei, csaknem elviselhetlenné tette azt, hogy a közbiztonság állapota országszerte aláhanyatlott. Ennek oka az volt, mert harcunk vége felé sok helyen, így Biharban is a börtönök lakói szabadon bocsáttattak, ha a haza védelmére fegyvert fogtak. Ezek aztán, hogy börtöneikbe vissza ne hurcoltassanak és némely olyan honvédek, kik vagy Kossuth visszatérését várták, vagy a tíz éves osztrák katonai szolgálattól irtóztak, fegyveres csavargókká és később rablókká váltak.” Seres 2010b.

² Utóbbi munkájában, pl. így ír erről: „A Gázsy-féle lovas szabad csapat legénysége többnyire e rabokból állott.” Seres 2010b: 120.

hogy a legény fiatalabb korában gulyásként és „zsiványként” élő apja már elaggott emberként gyakran járt át az újdonsült fiatal jegyzőhöz dohányt aprítani, és adomázni a régi dolgokról. Az idősebb Törzsök elbeszéléseiből értesült O'sváth a régi betyárvilágról, így az öreg mesélt neki többek között a berettyószentmártoni Nyártó nádasában üzemelő „zöldmészárszék”-ről is.

O'sváth leírásai szerint Törzsök Laci 1849-ben is börtönben volt, midőn besorozták a gerillák közé, s a fegyverletételt követően „futóbetyár” lett.³ A legény természetesen nem csupán a szabadságharcos, hanem köztörvényes múltja miatt is számíthatott a csendbiztos érdeklődésére. Idős korában írt önéletírásából és visszaemlékezéséből kiderül, hogy Törzsök Laci „gulya mellett szépen fejlődött derék legény lett, s már 30 éves korában a vármegye kosztját is próbálta”. Egy jómódú „Pázmán-ivadék” leányt választott magának. A lakodalomban azonban lopott marhahússal traktálta a vendégsereget, amit egy irigye besúgott a pandúroknak, s így Lacit a lakodalomból vitték a vármegye tömlöcébe. Szabadulása után újra lopott, de ismét lebukott, s akkor feleségestől megszökött és futóbetyárrá lett. Mint betyár egészen a Bánáig kalandozott, és elsősorban lólopással foglalkozott, de olykor „nagyobb vállalatokra is adta magát”.

O'sváth Pálnak több ízben is dolga akadt a betyárral. Még berettyószentmártoni jegyző volt, midőn Törzsök – valamikor az 1851–1859 közötti években – egy zord téli éjszakán megpróbálta elkötni O'sváth lovait. Mivel a jegyző kocsisa lakodalomba ment, az őrizetlenül maradt lovak könnyű prédának ígérkeztek. A kutyaugatásra azonban a házigazda felébredt, és miután többszöri felszólítására sem jött válasz, az ablakon keresztül ijesztésül rásütötte a puskáját az istálló ajtajánál álló hivatlan vendégre. Már csendbiztos volt, amikor egy betyárból lett pandúrja elmesélte neki, hogy akkor valóban Törzsök Laci ólálkodott az istállónál, és a lövés éppen a „hátsó kimondhatatlan részé”-n találta el. A betyár csak nagy nehezen tudott átvánszorogni a szemközti házban lakó napához, ahol sokáig feküdt betegen a padláson, s a söréteket éppen a későbbi pandúr szedegette ki belőle bicskával.

1863 telén O'sváth Körösszegapátiból hírt kapott, hogy egy rablóbanda a környék gazdag embereinek a kirablására készül. A nyomok ezután a közeli Körösszakálba vezettek, ahol hat ittas férfi fordult meg az egyik helyi korcsmában. A magyarhorogi korcsmárostól azt is megtudta, hogy a csapat háromfelé oszlott, s közülük a „régifegyveres csavargó T. Laci”, azaz Törzsök László egy átutazó furtai esküdt szekereére ugrott

³ „A Gácsi csapatjában szolgált még Törzsök László.” Seres 2009. 212.; „Laci ifjú korától fogva vagy rab, vagy csavargó volt. Rab volt 1849-ben is, amikor querilává soroztatott; a fegyverletételt után pedig futóbetyár lett.” Seres 2010a. 256. („Egy rablósövetkezet szétrobbantása”)

fel kéredezkedés nélkül, s feltehetően Furtára szándékozott menni. O'sváth ekkor az éppen otthon időző furtai pandúrját, Berczi Jánost bízta meg Törzsök felkutatásával és elfogásával. A pandúr a Furta és Zsáka közötti Szeles csárdában talált rá a szegénylegényre, és erős dulakodás között elfogta, majd előfogaton Szöcsködi pusztára vitte, ahol O'sváth három másik gyanúsított után nyomozott. A verekedés azonban úgy megviselte a betyárt, hogy orvosi tanácsra rögtön Nagyváradra kellett küldeni ápolásra. Később az elfogatásánál jelen volt furtai bíró és a csárdás egyöntetűen igazolták, hogy a pandúr önvédelemből volt kénytelen olyan keményen elbánni a betyárral, ezért felmentették. Viszont „Laci e bántalmat soha sem heverte ki”.⁴

*

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó összefoglalások többsége hosszabban vagy rövidebben, de rendszerint beszámol arról, hogy Rózsa Sándor, az országszerte ismert alföldi betyárvezér Kossuth Lajoshoz fordult amnesztiáért, és felajánlotta, hogy 150 társával együtt saját lovukon és fegyverzettel harcba szállnak a honvédsereg mellett. Kossuth 1848. október 3-án, Hódmezővásárhelyen el is készítette az ideiglenes kegyelemlevelet, amit felettébb kalandos módon az ifjú író, Jókai Mór juttatott el Rózsának. Ma már történeti adatokkal is alá tudjuk támasztani, hogy a betyárok hadba szállása egy Szegedről felröppent hírlapi kacsa alapján terjedt el, s valójában a szerbek támadásaitól tartó Torontál vármegye egyéni döntése állt a hír mögött. A vármegye ugyanis elegendő nemzetőr hiányában kiengedte a nagybecskereki megyei börtön lakóit, hogy azok csatlakozzanak az éppen szerveződő nemzetőrséghez. Ennek híre a szomszédos megyékbe is rögtön átterjedt, s mi több, egy újságcikk már Rózsa Sándor és 200 lovasa szegedi bevonulásáról, valamint a betyárok harcba indulásáról tudósított. Az álhírek köszönhetően Rózsa börtönben lévő, illetve kezességben szabadlábon levő Békés megyei társai is levelekkel kezdték elhalmozni a hatóságot, kérve, hogy ők is hadd menjenek barátjuk és vezérük után. Az ominózus újsághír lett aztán az alapja annak, hogy a Hunyadi-szabadcsapat Kiskunfélegyházán tartózkodó toborzó biztosai – Szerencsey Károly hadnagy és Hutiray-Lukácsy Károly első őrmester – valóban megjelentek Kossuth előtt és a betyárvezér nevében ajánlatot tettek egy pusztaiakból álló önkéntes lovascsapat felállítására. A többi már történelem: Rózsa Sándor mintegy száz, zömében szegedi és Szeged környéki csikósokból, gulyásokból álló lovascsapatával néhány héten át valóban szolgálatot vállalt a Délvidéken, s a betyárok nem egy összecsapásban is kiváltották kortársaik bámulatát. Bár tevékeny-

⁴ Az esetet O'sváth részletesen leírja művében. (Seres 2010a: 255–256.)

ségük erősen vitatható, haditörvényszéki vizsgálat során teljesen tisztázták Rózsát az ellene felhozott vádak alól, és egy decemberi személyes pesti találkozót követően Kossuth immár véglegesen is közkegyelemben részesítette a betyárvezért.

Bár Kossuth és Egressy Gábor szegedi kormánybiztos a későbbiekben is igyekezett rávenni Rózsát, hogy régi csapatát összeszedve vállaljon újra katonai szolgálatot (Kossuth többek között a Bakonyban kívánta bevetni a gerillákat), a betyár visszavonult és Tary Pál szegedi városi tanácsnok tanyáján kezdett békés életbe két gyermekével és azok édesanyjával, Bodó (Selymes) Katalinnal.⁵

Rózsáék katonai szerepének, s nem utolsósorban a Kossuthra jó benyomást tevő betyárvezér karizmájának köszönhetően, Kossuth engedélyt adott a vármegyei börtönökben raboskodó, enyhébb büntetésüket töltő bűnözők önkéntes honvédekké vagy gerillákká sorozására, 1849 januárjától pedig szorgalmazta az önkéntes gerillacsapatok felállítását.⁶ Valójában ennek a folyamatnak a része volt, hogy 1849 első hónapjaiban Gázsy Imre nemzetőrszázados is megbízást kapott egy önkéntes lovascsapat felállítására. A Debrecen, Berettyóújfalú és Sarkad térségében toborzott alakulat különlegessége, hogy részben a debreceni börtön rabjaiból és a térségben jól ismert betyárokból állt, s fegyverzetük – fokos, karikás ostor – terén is sokban emlékeztetett Rózsa addigra már országszerte elhíresült csapatára!⁷

A Gázsy-féle szabadcsapatról ugyan viszonylag sok kiadvány megemlékezik, de csak az újabb összefoglalások tartalmazznak róla tényleges adatokat. Jellemző, hogy a Bihar vármegye 1848–49-es szerepét feldolgozó Hegyesi Márton nagyváradi ügyvéd a Nagyváradon, 1885-ben megjelent monográfiájában mindössze annyit tudott leírni, hogy „Bihar vármegyében öt szabadcsapat alakult: Gázsy Imre, Reviczky László, Csanády István, Hatvani Imre és Vasvári Pál vezetése alatt”, valamint, hogy az Országos Honvédelmi Minisztérium 1849. február 9-én Reviczky, Gázsy, Csanády és Hatvani szabadcsapatát rendelte a bánffyhungyad–csucsai vonal védelmére, ennek viszont

⁵ Rózsa Sándor és a betyárok 1848-as szerepét részletesen leírtam a témát feldolgozó monográfiámban, ahol röviden a Gázsy-féle szabadcsapatról is említést tettem. Seres 2012.; a téma szépirodalmi és folklorisztikai kapcsolatairól lásd: Seres 2013a.

⁶ Az önkéntes csapatok 1848 decemberében és 1849 januárjában elindított szervezéséről lásd Hermann Róbert összefoglalóját. Hermann 1999.

⁷ Természetesen nem Rózsa Sándor legendás betyárserege volt az első önkéntes lovas alakulat. Itt elegendő csupán az Alföldön, Nagykőrös központtal még 1848 augusztusában toborozni kezdett, s fentebb már említett Hunyadi-szabadcsapatra utalnom, melyből később a legendás hírű 13. (Hunyadi) huszárezred lett. A Hunyadi-huszárok közé számos csikós és gulyás is belépett, akik magukkal vitték kedvelt eszközeiket, a fokost és a karikást is. E fegyverek, valamint a bő gatyából-ingből, pörgekalapból álló öltözet valóban betyáros kinézetet kölcsönözött nekik, amiért számos alkalommal össze is keverték őket Rózsáékkal. Minderről újabbban: Seres 2013b.

nem lett fogantja, mivel akkor még egyik csapat sem volt felállítva. A Gázsy-féle csapatról egyébként is a legkevesebbet sikerült megtudnia a történetírónak; „a Gázsy Imre szabadsapatának miként megalakulásáról nincsenek adataim” – írta Hegyesi.⁸

A szabadságharc történetét országos szinten összefoglaló Gracza György művében még a Hegyesinél is kevesebb adat szerepel, ő mindössze annyit tartott érdemesnek (vagy tudott?) feljegyezni, hogy a „nevezetesebb” „guerilla-csapatok” között voltak a „Bihari önkéntesek. Szervezték: Hatvani, Dobozi és Gázsy.”⁹ Újabban viszont a szabadságharc hadseregének két szakavatott kutatója, Hermann Róbert¹⁰ és Bona Gábor¹¹ is értekezett Gázsy életrajzáról, illetve a lovascsapat délvidéki működéséről. Az előző munkában leginkább a szabadsapat működéséről találhatunk adatokat, az utóbbi pedig a parancsnok életrajzát foglalja össze. Alábbiakban leginkább az ő megállapításaira hagyatkozom.¹²

Mezőpeterdi Gázsy Imre 1800 körül született Gázsy Imre földbirtokos és Vinkler Magda fiaként a Bihar megyei Mezőpeterden, ahol családjá ősi birtoka volt. A jogot végzett férfiú a szabadságharc kitörésekor feleségével, Elek Annával otthon gazdálkodott.¹³ A *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő* szerint egyébként a mezőpeterdi Gázsy-birtok 30 földdel bíró jobbágyból, egy kisebb királyi haszonvételeből, 1500 hold, egy tagban levő szántóból és kaszálóból, valamint a birtok közepén egy cseréppel fedett lakóházból állt. Emellett Debreczenben, a Szent Anna utca 2547. szám alatt volt egy háza, Váradolasziban pedig egy két lakószobából, konyhából, cselédszobából és kamrából álló házzal rendelkezett, a hozzá tartozó istállóval, kocsiszínnel és gyümölcsös-sel.¹⁴ Egyébként O'sváth Pál sárréti csendbiztos is megemlékezett róla, hogy Gázsy a szabadságharc kitörése idején is Mezőpeterden gazdálkodott.¹⁵

Gázsy Imre 1848. március 27-én a frissen megválasztott Bihar Megyei Állandó Bizottmány tagja lett.¹⁶ Ugyanazon nap rendelték el a vármegyei nemzetőrség összeírását

⁸ Hegyesi 2000.

⁹ Gracza é. n. 254.

¹⁰ Hermann i. m. 32., illetve 195. 14. jz. Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, aki több értékes forrásra is felhívta a figyelmemet, és értékes tanácsaival segítette kutatásaimat!

¹¹ Bona 2000. 351.

¹² Jelen munkám elsősorban a címben is szereplő berettyószentmártoni betyár szabadságharcos szerepének a vizsgálata és bizonyítása, a Gázsy-féle szabadsapat katonai szerepével a későbbiekben kívánok bővebben foglalkozni.

¹³ Bona i. m.

¹⁴ A mezőpeterdi birtokot és a debreceni házat a tulajdonos 1846 nyarán, a váradolaszi házat pedig 1847 őszén kívánta a tulajdonos árendába adni. *Debreczen-Nagyvárad* *Értesítő*, 4. (1846) 33. sz., augusztus 9. 4.; 34. sz., augusztus 17. 2.; illetve Uo. 5. (1847) 37. sz., szeptember 6. 3.; 40. sz., szeptember 27. 4.; 43. sz., október 18. 5.

¹⁵ Seres 2009: 358.

¹⁶ Hegyesi i. m. 12.

is, és Lovassy András mellett őt jelölték ki a Sárréti járás nemzetőreinek századba történő beosztására.¹⁷ Ezt követően nemzetőr-századosi rangban teljesített szolgálatot, amíg, 1849 januárjában sor nem került a szabadcsapat szervezésével kapcsolatos megbízására.

Kossuth 1849. január 15-én magához kérte „lovas csapatok alakítása tárgyában szóbeli értekezés végett” a Szilágysomlyón tartózkodó Dobozy Istvánt, a Nagyváradon tartózkodó Gázsy Imrét, valamint a Nádudvaron tartózkodó Szunyogh Albertet.¹⁸ A találkozó Dobozy és Gázsy esetében bizonyíthatóan meg is történt, mivel január 26-án Kossuth már meg is bízta őket egy-egy szabadcsapat alakításával. A Gázsy Imre nemzetőrszázadosnak adott nyílt rendelet szerint feladata egy 600 főből álló Bihar megyei „száguldó csapat” felállítása lett, akikkel a „legközelebbi táborvezér által kiszabandó irányban s annak hadi munkálatait” kellett előmozdítani, hogy az ellenség „ártalmára és nyugtalanítására” önállóan működjenek. A csapatot lovasokból kell alakítani; a lovak és lószerszámok beszerzése azonban a csapatvezér feladata. A tiszteket a csapatvezér alkalmazza, akinek őrnagyi rangja lesz.

A parancsnoknak a legszigorúbban meg lett szabva, hogy csapatát szoros fegyelemben tartsa, és tartózkodniuk kell a civil lakosság körébe fosztogatástól. Ezzel szemben minden, az ellenségtől zsákmányolt holmi a csapat tulajdona, kivételt képez a fegyver és a lőszer, amit be kell szolgáltatniuk az állománynak. A ló és lószerszám beszerzése a csapatvezér feladata, akinek a felszerelés beszerzéséről és a kiadott pénzről is pontos elszámolást kell vezetnie.

Mivel a „száguldó csapat” nem tartózkodhat folyamatosan egy helyben, és ellátmányáról sem tud önmaga gondoskodni, a legénység a széna- és zabdagokon felül zsold és ellátmány fejében napi 16 pengőkrajcárban részesül. A tisztek kinevezéséről az őrnagyi rangban szolgáló csapatvezér dönt. Az illetékes hatóságok, elöljárók és tisztviselők pedig kötelezettek arra, hogy mindenben támogassák a csapatvezér működését.¹⁹

Ezzel egy időben a pénzügyminisztériumot is utasították, hogy Gázsynak utaljanak ki 10 000 forintot. Érdekes, hogy a nyílt rendeletet először mindkét megnevezett tisztszámára készült, később azonban átalakították egyes számra, Gázsy részére, végül azonban mégis elküldték Dobozyra is.²⁰

A csapat toborzásáról, sajnos csak kevés forrás áll rendelkezésünkre. Beöthy Ödön Bihar vármegyei főispán február 17-én számolt be Kossuthnak, hogy Gázsy Imre im-

¹⁷ Hegyesi i. m. 56.

¹⁸ Lásd: *Függelék, 1. sz. alatt közölt forrás*

¹⁹ Lásd: *Függelék, 2. sz. alatt közölt forrás*

²⁰ Barta 1953: 245–246.

már őrnagyi rangban szorgoskodik a lovascsapat felállításában. A levél alátámasztja O'sváth Pál híradásait is, mivel ebből már egykorú adatunk van arról, hogy a legénység létszámának szaporítása érdekében még a megyeházán levő tömlöcben raboskodó, kisebb bűntényekkel gyanúsított önkéntesek számára is engedélyezték a csapatba való jelentkezést.²¹ A debreceni táparancsnokság 1849. március 18-i reggeli jelentése szerint Nadányi Mihály szabadcsapatbeli százados Szentpéterre utazott.²²

Március 22-én a csapat Balmazújvárosban állomásozott, ahol név szerinti kimutatókat is elkészítették. Az önkéntesek létszáma 80 fő volt, két szakaszra osztva. Gázsy Imre őrnagy, Nadányi Mihály százados, Fráter György fő- és Baróthy Elek alhadnagy mellett egy zászlótartó (Szántó Gábor), egy őrmester (Dúró János), valamint hat tizedes (káplár) volt (Papp János, Szőke Bálint, Széplaky Károly, illetve Törzsök László, Csányi Ferenc és Sólyom Benedek).²³

A tisztikarból Fráter György főhadnagyról mindössze annyit sikerült megtudnunk, hogy sarkadkeresztúri volt, és 1849–1850 fordulóján Kenyeres János nagyszalontai szolgabíró többek között őt is kihallgatta a hadbíróság előtt álló Gázsy Imre ügyében. Jóval többet tudunk Baróthy Elek alhadnagyról és Nadányi Mihály századosról.

A feltehetően jogot végzett Baróthy többször is szerepel O'sváth Pál monográfiáiban. A csendbiztosi rendszer helyreállításakor ugyanis őt választották a Szalontai járás egyik csendbiztosává, mely hivatalában 1861. március 20-án gr. Haller Sándor főispán is megerősítette.²⁴ Baróthy „kedves bajtársa” volt O'sváthnak, gyakran összejártak, s találkozóikat közös barátjuk, Farkas Elek nyéstei birtokos (Baróthy sógora) tanyáján tartották. O'sváth hirtelenvérű, kemény emberként ábrázolja barátját, amit egy 1863-ban történt esemény kapcsán, a „Fajharc K.-Apátiban” című írásában egy jellemző példával is bemutatott.

Nadányi Mihály a Bakonszeghez tartozó Pusztakovácsin birtokos Nadányi család sarja volt. O'sváth Pál leírása szerint a szabadságharc folyamán előbb nemzetőr, majd honvédtiszt volt, 1875 táján pedig Bihar vármegye számvevőszéki tisztjeként működött.²⁵ A család egyébként lelkes támogatója volt O'sváthnak, aki Karácsonyi

²¹ „Őrnagy Gázsy lovas csapat alakítása körül működik, hogy mielőbb célt érjen, a Megyeházába raboskodó oly egyének, kik kisebb bűntényt követtek el, önként fölajánlván magokat a beavatásra, soroztatnak be.” A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL) H 2. 2026:1849.

²² „Nadányi Mihály szds szab. csap Sz. Péterre” Uo. 3441:1849.

²³ Lásd: *Függelék, 4. sz. alatt közölt forrás*

²⁴ MNL OL R 293. Bihar megye, 1861–1865. Gyalokay Lajos helyettes főjegyző hagyatékában maradt iratok. A 1861. március 20-i közgyűlés jegyzőkönyve, Nr. 261. (a főispán döntése); az 1861. április 17-i közgyűlés jegyzőkönyve, Nr. 397. (a csendbiztosok hivatalos esküjének letétele, s annak jegyzőkönyvbe történt rögzítése)

²⁵ Seres 2009: 168.

János címzetes nagyváradai püspökkel, Bihar és Békés vármegyék kiváló történetírójával együtt többször használhatta a Nadányiak bakonszegi családi levéltárát. Sajnos, a Nadányiak levelesládájáról azóta sincs semmi hírünk...

A csapat zászlótartója és az altiszti kar – egy őrmester és hat tizedes – családi neveik alapján többnyire a sárréti járás községeiből származhattak. Külön érdekesség, hogy a kimutatás alátámasztja O'sváth Törzsök Laciról fennmaradt leírásait, sőt éppen a berettyószentmártoni születésű betyár volt a 2. szakasz első káplárja!

A tisztikaron és a többször megnevezett betyáron kívül mindössze néhány sarkadkeresztúri önkéntes esetében tudjuk biztosan megállapítani a lakóhelyet. A szabadságarc bukását követően Gázsy Imre ellen indított vizsgálat során a szalontai szolgabíró a sarkadkeresztúri Fráter György főhadnagyt, valamint három további személyt: Fábián Istvánt, Kis Károlyt és Kis Mártont is kihallgatta Gázsy katonai működésével kapcsolatban. A főhadnagy és a két Kis neve szerepel is a gerillacsapat 1849. március 22-i név szerinti kimutatásában. A Hadtörténeti Levéltár gyűjteménye 1849. május–júniusból több, a Szalontai járáshoz tartozó település honvédeinek és önkénte-seinek a névsorát is megőrizte. Ezekben az összeírásokban itt-ott börtönből besorozott rabokkal is találkozhatunk, másutt pedig a különböző önkéntes szabadcsapatokba be-állt helyieket nevezik meg. A Gázsy-féle gerillacsapat névsorával viszont mindössze a sarkadkeresztúriak 1849. június 1-jén lezárt, 47 személynevet tartalmazó listájában találunk egyezéseket.²⁶

A felsorolt ifjak zöme négyéves honvédi szolgálatot vállalt, négyen a Vasvári Pál vezette Rákóczi-szabadcsapatba álltak be, négyen pedig az ún. „száguldozó csapat”-ba. A négy férfi közül ketten – Kis Károly és Kis Márton – szerepelnek a Gázsy-szabadcsapat 1849. március 22–23-i kimutatásában. Fábián István a Gázsyról megkérdezett tanúk között szerepel, ezért úgy véljük, hogy ő, valamint Kocsis József is Gázsy csapatában szolgáltak, csak valamivel később csatlakozhattak társaikhoz.

Gázsy szabadcsapata az aradi ostromseregbe, a V. (bánsági) hadtest táborába került, április 24-én már ott említik őket. A csekély számban fennmaradt kimutatások szerint április 12. és június 2. között a csapat létszáma 68–81 fő között váltakozott. Harci tevékenységükről a korabeli jelentések ugyancsak keveset árulnak el, viszont ismerjük a világosi fegyverletétel után hadbíróság elé állított Gázsy Imre vallomásának összesítését. Eszerint Gázsy Kossuth akkor hívatta magához Debrecenbe, amikor 1849 januárjában a bihari nemzetőrséggel hazatért Erdélyből. Saját bevallása szerint a

²⁶ Lásd: *Függelék, 6. sz. alatt közölt forrás*

csapat szervezése során nem bocsátott ki (írásos) felhívást, nem tartott toborzó beszédeket és faluról falura sem járt. Mindössze a Debrecenből hazafelé tartó úton érintett községekben hívta fel az ott lakók figyelmét, s így alakította meg csapatát összesen 76 fővel, fegyverzetük viszont csupán fokosból és korbácsból állt (ez utóbbi feltehetően a térségben is használt karikás ostort jelenti)!

A csapat számára Gázsy szerint is Balmazújvárost jelölték ki, ahonnan viszont csak jó három hétre rá indították meg őket Aradra, ahonnan Vécsey Aurél először a Maros menti Glogovácra, később pedig Temesszentandrásra rendelte őket. Május folyamán vissza kellett térnie Aradra, ahol egy hónapig feküdt betegen, s azt követően június 16-án, a négy hónapos szolgálatuk leteltével az egész csapatot hazaengedték. Gázsy szerint sosem vettek részt fegyveres összecsapásban, délvidéki szolgálatuk kimerült a gyakorlatozásban.

A vallomás alátámasztására vagy cáfolására Jósa Péter nagyváradi kerületi főbiztos Kenyeres János nagyszalontai szolgabíró bízta meg. A híres, nemes legényből betyárrá lett szalontai Fábíán Pista elfogatását is végrehajtó, s a néphagyományban „Kopasz Kenyeres”-ként ismert szolgabíró feladatául kapta a Sarkadkeresztúron élő Fráter György főhadnagy, valamint az utóbbi által megnevezett személyek kihallgatását. Arra kellett fényt derítenie, hogy Gázsy végzett-e valamilyen szolgálatot a „revolúció” érdekében, kivált az 1849. április 14-i trónfosztás után?! Az eredményt nyolc napon belül kellett visszaküldeni.

A tanúvallatások sajnos nem állnak rendelkezésünkre, annyit viszont tudunk, hogy a két megnevezett tisztén felül még három további sarkadkeresztúri lakost – Gázsy csapatának egykori közkatonáit – is kihallgattak.

Szerdahelyi Imre szolgabíró már december 31-én beküldte Baróthy vallomását, amit pedig január 10-én továbbítottak a pesti katonai törvényszéknek, Kenyeres János pedig január 8-án terjesztette fel a négy sarkadkeresztúri lakos kihallgatási jegyzőkönyvét.²⁷

Külön érdekesség, hogy még november folyamán a szabadcsapatvezér felesége egy iratot juttatott el Nagyváradra, mely bizonyította, hogy férje nem volt honvédtiszt, és őrnagyként is a nemzetőrség kötelékéhez tartozott. A kutatás jelen állapotában még nem megállapítható, hogy az asszonyt képviselő Baróthy ügyvéd vajon a szabadcsapat hasonnevű alhadnagyával volt-e azonos.

Amikor Hodossy Miklós kormánybiztos július 8-án írt rendeletében a népfelkelés elrendelésére utasította Puskár Balázst, a Sárreti járás Pusztatoldon élő esküdtjét, a népfelkelés fővezéréül Gázsy Imrét nevezte meg.²⁸

²⁷ A Gázsy utáni nyomozásra lásd *Függelék, 8–11. sz. alatt közölt forrás*

²⁸ Lásd: *Függelék, 7. sz. alatt közölt forrás*

A fegyverletétel után elfogták, előbb Pesten hadbíróság, majd sorozóbíróság elé állították, 1850 januárjában viszont szabadon engedték. A későbbiekben családi birtonkán, illetve Debrecenben élt, egészen az 1863-ban bekövetkezett haláláig.²⁹

*

Sajnos, Hajdú-Bihar megyei kutatásaink során csak elszórt, töredékes adatokat tudtunk feltárni a bihari börtönökből (Debrecen és Nagyvárad) honvédek vagy gerillának állt rabjairól, s a rövid névsorban egyetlen olyan név nem akad, amely szerepelne a Gázsy-féle lovascsapat kimutatásában. Ennek ellenére a Bihar megyei rabok katonai szerepének érzékeltetésére bemutatok néhány példát.

A Szalontai járáshoz tartozó helységek 1849 során honvédek állt lakosainak az összeírásában Gesztről Erdei Péter volt rab és Tárnok Ferenc, „mint rab” állt be a négyéves honvédek közé, Sarkadkeresztúrról pedig Fazekas István megyei rab állt katonának Kozma Pál helybéli lakosért, de azt már nem tudjuk, hogy a négyéves honvéd újoncok közé sorozták-e, vagy valamelyik szabadcsapathoz csatlakozott?³⁰

Egy másik forráscsoport a debreceni városi börtönből honvédekkel sorozott fegyencek névsorára hivatkozik. A Debreceni Cs. Kir. Megyetörvényszék Államügyészsége 1851. július 2-án közölte írásban Csáthy Károly debreceni 1. osztályú járásbírószági főszolgabíróval, hogy két besorozott rab hollétéről is tudomásuk van. Az 1847. július 3-án kétévi fogságra és 200 pálcaütésre ítélt Szűcs Gábort 1849. február 11-én osztották be a forradalmi seregbe. Az ügyészség szerint Szűcs a Sámsoni kertben tartózkodik, és büntetéséből még 4 hónap 21 napi fogság, valamint talán 50 pálca is hátra maradt. Az 1848. április 15-én egyévi vasban és közmunkában eltöltendő fogságra ítélt Mihály Gábort 1849. január 24-én sorozták be, ő a Csapó utcai külvároson lakik Bíró Sándornál, fogságából pedig még 3 hónap és 6 nap van hátra. Az ügyészség a fentiek értelmében felszólította Csáthyt a két férfi elfogására és a hátralévő büntetésük letöltetésére, majd annak idejében, mint volt honvédek a besorozó bizottmány elé állíttatására.³¹

Végezetül két dancsházi fiatal ügyéről is fennmaradt némi információ. Idős Bagosi Imre és Szőke Sándor dancsházi lakosok 1849. április 5-én intézett folyamodványt a börtönben sínylődő fiaik honvédekké sorozása érdekében, amire még aznap maga a

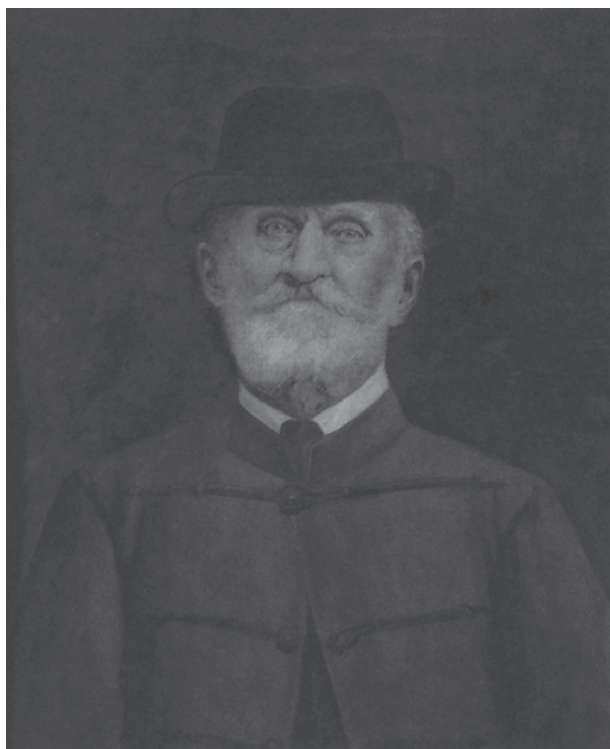
²⁹ Bona i. m.

³⁰ Hadtörténeti Levéltár, Budapest (A továbbiakban: HL) 1848–49. Gyűjtemény, 47. cs. 30/514/ (Geszt, 1849. május 31.); „Név szerinti jegyzéke azon ifiaknak, kik S. Keresztúr helységéből akár magok, akár mások helyett vagy négy éves újjonczoknak vagy szabad csapatokba állottak 1848/9ik évbe.” Uo. Lásd: Függelék, 6. sz. alatt közölt forrás

³¹ A Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Debrecen (A továbbiakban: MNL HBML) IV. B. 159/a. 1. 400. sz.

hadügyminiszter, Mészáros Lázár válaszolt. Mészáros utasította Bihar vármegye közösségét, hogy a Honvédelmi Bizottmány február 3-i rendelete értelmében vizsgálják ki a két ifjú ügyet, s az eredményről őt is tájékoztassák.³²

A bihari köztörvényes fogvatartottak besorozásáról Hegyesi Márton is említést tesz, miszerint „besorozták még a kisebb vétség miatt elítélt rabokat is, de az ilyen besorozást jóváhagyás végett föl kellett terjeszteni a hadügyminiszternek”, többet azonban ő sem tudott kideríteni.³³ O'sváth Pál sárréti csendbiztos saját tapasztalatai, illetve a később, berettyószentmártoni jegyzőként, valamint pandúrtisztként szerzett információi alapján vetette papírra a jelen munkám elején közölt adatokat. Újabban Hermann Róbert éppen a Gázsy-féle lovascsapat ismertetése kapcsán foglalkozott a témával.³⁴

O'sváth Pál sárréti csendbiztost ábrázoló festmény a Bihari Múzeum gyűjteményében³⁵

³² Lásd: *Függelék, 5. sz. alatt közölt forrás*

³³ Hegyesi 2000. 119. 665. jz. (Hegyesi egyébként Bihar vármegye jegyzőkönyvére – 1849: 266. – hivatkozott.

³⁴ Hermann i. m. 32.

³⁵ Leltári szám: BM III.76.14.

Függelék
Források
Gázsy Imre 1848–1849. évi katonai működésére

1.

Kossuth Lajos meghívása Dobozy Istvánnak Szilágysomlyóra,
Gazsi Imrének Nagyváradra, Szunyogh Albertnek Nádudvarra,
szabadcsapatok alakításáról való tárgyalásra
Debrecen, 1849. január 15.³⁶

Ezennel felkérem Önt, legyen szíves jelen levelem vételével lovas csapatok alakítása tárgyában szóbeli értekezés végett azonnal hozzám eljönni. Célravezetőbbnek gondoltam Önt szóbeli értekezésre felkérni, mint hosszú levelezések és utasítások készítésével időt is mulasztani, s kellő táj s körülmény ismeret nélkül nem bizonyos alapokon indulva intézkedni.

2.

Kossuth Lajos nyílt rendelte Gázsy Imre és Dobozy István számára
lovas szabadcsapat szervezésére
Debrecen, 1849. január 26.³⁷

Nyílt rendelet,

mellynek erejénél fogva [*Dobozy István*] Gazsi Imre eddig nemzetőri százados ezennel felhatalmaztatik, hogy Bihar megyében 600 főre emelhető száguldó csapatot állítson.

Az alakítandó csapat rendeltetése: a legközelebbi táborvezér által kiszabandó irányban s annak hadi munkálatait felelőssé tétetik arról, hogy a vezérlete alatti csapatban a legszorosabb fegyelem uralkodjék.

Felelős arról, hogy a békés polgárok vagyónát a csapat szentnek tartsa.

Ellenben minden az ellenségtől elfoglalandó zsákmány a csapat tulajdona, arról szabadon rendelkezhetik.

Kivételkép megjegyztetik, miként a katonai működéshez megkívántató szereket és fegyvereket az állománynak illő jutalom mellett átadni tartozik.

A csapat kell, hogy lovasokból alakíttassék, s azért a lovak és lószerszámok meg-

³⁶ Barta 1953: 138.

³⁷ Barta i. m. 245–246.

szerzése a csapatvezér feladata. Az ezek megszerzésére szükségelt s a kormány által tökéletes kimutatás s létszám beadása mellett kiszolgáltatandó pénzerőről a csapat vezére számadással tartozandik.

A száguldó csapatnak egy helyt vesztegelni s így ellátásáról előre gondoskodni nem lehetvén, a legénység zsold és ellátása fejében széna és zab portión kívül 16 *pengőkrajcár* napi bért kap.

A tiszteket a csapatvezér alkalmazza, s azoknak a legénység számához mért arányban hadnagyi, főhadnagyi, és kapitányi díjazásáról az álladalom nevében biztosítja. Maga személyére nézve a fennevezett csapat vezér ezennel őrnagyi ranggal ruháztatván fel, az azzal járó javadalmakról biztosítatván.

Meghagyatik ennél fogva szoros felelet terhe alatt mind azon hatóságoknak, előjáróknak és egyes tisztviselőknak, kikkel a megnevezett száguldó csapat-alakító ez érdekekben érintkezésbe jövend, őt működésében minden módon elősegíteni, a haza iránti szent kötelességének ismerjék.

3.

A Honvédelmi Bizottmány rendelete a köztörvényes rabok besoroztatásáról
Debrecen, 1849. február 3.³⁸

1140. e.

A Hadügyministerium igazságügyi osztályának folyó évi januarius 6ról 111dik szám alatt kelt előterjesztése szerint a Magyarorszáiban, jelesen a munkácsi és eszéki várban levő katonai fegyenczeknek, rendes hadi szolgálatba soroztatás feltétele alatti megkegyelmezése és szabadon bocsáttatása elrendeltetvén: az országos honvédelmi bizottmány ennek folytán, s illetőleg az igazságügyi osztály javaslata' következtében, a polgári fegyenczeknek hátra lévő büntetésöknek, vagy a rájuk hárulandó ítélet súlyának elengedését is következő feltételek mellett, elhatározta:

1. Ha a bűn millyensége nem olyan, hogy a büntetés elengedése által akár a közbátorság veszélyeztetve lenne, akár pedig a népnek erkölcsi érzete által magát sértve találhatná

2. Ha az illető megát rendes katonai szolgálatra, s arra is kötelezi, hogy rosz magaviselete, vagy tán épen bűntényekre vetemedése esetére elengedett büntetésének kiállása véggett is fogházába visszavitessék, és

3. Ha az illető a katonaságra alkalmas testalkattal bír.

³⁸ Egykorú másolat –MNL HBML IV. B. 159/b. 214: 1849.

Ehhez képest, minden vérbíróági hatalommal felruházott törvényhatóságok törvényszékének meghagyatik, hogy a kebelökben levő börtönbeli foglyok közül azokat, kik e fenebbi categoriákba esnek, a legközelebbi hadmegye vagy tábor parancsnokának rendelkezése alá átküldjék; kik azoknak átvételére, s besorozására ezennel utasítatnak. Kelt Debreczenben, februárius 3kán 1849. A honvédelmi bizottmány.

4.

A Gázsy-szabadcsapat név szerinti kimutatása

Balmazújváros, 1849. március 22–23.³⁹

a)

Bihar Megyei Szabad lovag Csapatt

1ső, 2d Szakaszz

Létszáma

Martzius hó 22dikén 1849.

Rang	Őrnagy	Százados	Hadnagyk		Őrmester	Zászlótartó	Tizedes	Közvitéz	Ló	Öszvesen	
			Fő	All						Ember	Ló
Őrnagy	1								4	1	4
Százados		1							1	1	1
Fő Hadnagy			1						1	1	1
All Hadnagy				1					1	1	1
Őrmester					1				1	1	1
Tizedes							6		6	6	6
Zászlótartó						1			1	1	1
Közvitéz								68	68	68	68
Öszveg	1	1	1	1	1	1	6	68	83	80	83

Kelt Újvároszon, 22d Martz 1849.

Gázsy Imre mp.

Őr Nagy

látam Asbóth Adolf mp.

Őrnagy

³⁹ HL 1848–49. gyűjtemény 23/448.

[Az irat hátoldalán:] Bihar Megyei Szabad lovagsapatt 1ső, 2d Szakasz Létszá-
ma, Martzius hó 22d 1849.

1626/B. 1849.

b)

Bihar Megyei Szabad Lovag Csapatt

1ső, 2d Szakasz

Sor állása!

Mártzius hó 22^{ik}én 1849.

Névsor		Őrnagy	Százados	Sorok			
				első		másod	
				ember	ló	ember	ló
Őrnagy	Gázsy Imre	1					
Százados	Nadányi Mihály		1				
Fő Hadnagy	Fráter György			1	1		
Őrmester	Durró János			1	1		
Tizedes	Papp János			1	1		
	Szöke Bálint			1	1		
	Széplaky Károly			1	1		
1ső Szakasz	Zsónász János			1	1		
	Kováts Gábor			1	1		
	Talpas Gábor			1	1		
	Sápi Sándor			1	1		
	Fekete Sándor			1	1		
	Juhász János			1	1		
	Száva Mihály			1	1		
	Gyarmathi Sándor			1	1		
	Serdült Márton			1	1		
	Nagy Sándor			1	1		
	Orbán István			1	1		
	Juhász István			1	1		
	Csóró László			1	1		
	Szigethi István			1	1		
	Erős Gábor			1	1		
	Juhász András			1	1		
Jenei István							
Kis Károly					1	1	

Névsor		Órnagy	Százados	Sorok			
				első		másod	
				ember	ló	ember	ló
1. sz. Szakasza	Kis Márton					1	1
	Lökös Ignácz					1	1
	Szabó Sándor					1	1
	Karolyos Imre					1	1
	Juhász Miklós					1	1
	Sápi Ferencz					1	1
	Lévai Bálint					1	1
	Vörös Pál					1	1
	Deretskei Sándor					1	1
	Deretskei Dávid					1	1
	Kováts János					1	1
	Durró József					1	1
	Vásári István					1	1
	Szivtsák János					1	1
	Gáál János					1	1
Szabó Mihály					1	1	
Hadnagy	Baróthi Elek			1	1		
Zászlótartó	Szántó Gábor			1	1		
Tizedes	Törzsök László			1	1		
	Csányi Ferencz			1	1		
	Sójom Benedek			1	1		
	Szilágyi Bálint			1	1		
	Horváth János			1	1		
	Gyóry Mihály			1	1		
	Bobán József			1	1		
	Csordás János			1	1		
	Vihon Bálint			1	1		
	Fóris Mihály			1	1		
	Varga Sándor			1	1		
	Kováts János			1	1		
	Kállay József			1	1		
	Balhus János			1	1		
	Lessy Sándor			1	1		
	Csordás György			1	1		
	Domródi Sándor			1	1		
	Bartsy János			1	1		
	Duró Mihály			1	1		

Névsor		Őrnagy	Százados	Sorok			
				első		másod	
				ember	ló	ember	ló
	Rátz Ferentz			1	1		
	Bátsó Imre			1	1		
	Mojses Ignátz			1	1		
	Sápi János			1	1		
	Szántó János			1	1		
	Sárvári József			1	1		
	Sellei István			1	1		
	Szabó Mihály			1	1		
	Baranyi János						
	Sójom István						
	H (Id?) Durró János						
	Puskás János						
	Szilágyi István						
	Nagy György						
	Bói István						
	Veres István						
	Kováts János						
	Kis Mihály						

Kelt Újvároson, 23d Mártz 1849.

Nadányi Mihály
Százados

Iátam Asbóth Adolf mp.
Őrnagy

[Az irat hátoldalán:] Bihar Megyei Szabad Lovag Csapatt Sor állása, 22. Már.
1626/B. 1849.

5.

Mészáros Lázár hadügyminiszter utasítása Bihar vármegye közösségének
Debrecen, 1849. április 5.⁴⁰

Hadügyminiszter
Biharmegye közönségének.

Debreczen, Aprilis 5^{én} 1849.

Idősb Bagosi Imre és Szőke Sándornak iderekesztett folyamodványaik, mellyek szerint, e' megye börtönében raboskodó fijaikat onnét honvédi szolgálat tekintetéből kibocsátani kérik, olly utasítással közöltetnek visszavárolag e' megye közönségével: miszerint érintett folyamodásokat, figyelmezve a' honvédelmi bizottmánynak folyó évi Február 3^{án} 1140. e. szám alatt kelt, s a' folyó évi Február 4^{én} 19. szám alatt kiadott „Közlönyben” kihirdetett rendeletére, kellő tárgyalás alá vétén, ennek eredményéről ide jelentést tegyen.

Hadügyminiszter:
Mészáros Lázár

érkezett Aprilis 7^{kén} 1849.

6.

A honvédseregbe beállt sarkadkeresztúri ifjak összeírása
Sarkadkeresztúr, 1849. június 1.⁴¹

Név szerinti jegyzéke azon ifjaknak,
kik S. Keresztúr helységéből akár magok, akár mások helyett vagy négy éves újjoncoknak vagy szabad csapatokba állottak 1848/9ik évbe

sor szám	ifjak nevei	hogyan és kikért állottak	melyik katonaság közé
1.	Szilágyi István	magáért	4 évesnek
2.	Kónya Lajos	magáért	4 évesnek
3.	Szappanos János	magáért	4 évesnek
4.	Bogyó Tógyer	Ifjú F. Barkás Jánosért	4 évesnek
5.	Borbély Gábor	Ifjú Gy. Fazekas Jánosért	4 évesnek

⁴⁰ Eredeti – MNL HBML, IV. B. 159/b. 745:1849.

⁴¹ HL, 1848–49. gyűjtemény, 47. cs. 31/36/

sor szám	ifjak nevei	hogyan és kikért állottak	melyik katonaság közé
6.	Eger Szalóki Kiss Mihály	Ifjú Juhász Pálért	4 évesnek
7.	M. Fazekas István	Ifjú Bakos Jánosért	4 évesnek
8.	Gy. Szabó Gerzson	Czeplédi Imréért	4 évesnek
9.	Pozsonyi Bachman József	Kovács Ferencért	4 évesnek
10.	Ifjú Vad János	Szalazsán Jánosért	4 évesnek
11.	Özv. Kovács István	Ifjú Papp Gáborért	4 évesnek
12.	Takács István	Juhász Gáborért	4 évesnek
13.	N. Papp József	magáért	4 évesnek
14.	Bura József	magáért	4 évesnek
15.	Kónya Sándor	magáért	4 évesnek
16.	Miklián József	magáért	4 évesnek
17.	Czeplédi András	magáért	4 évesnek
18.	Ifjú Szabó Mihály	magáért	4 évesnek
19.	R. Juhász János	magáért	4 évesnek
20.	Ifjú Patós József	magáért	4 évesnek
21.	N. Fazekas István	magáért	4 évesnek
22.	Ifjú Kóra János	magáért	4 évesnek
23.	Marcsó István	magáért	4 évesnek
24.	M. Marcsó István	magáért	4 évesnek
25.	Kelemen János	Sz. Patkás Jánosért	4 évesnek
26.	Durkó Sámuel	önkéntesen	a' Rákóczy csapatba
27.	Valki József	önkéntesen	ugyan abba
28.	Erdélyi István	önkéntesen	ugyan abba
29.	Papp József	önkéntesen	ugyan abba
30.	Fábián István	önkéntesen	a' száguldozó csapatba
31.	Kiss Márton	önkéntesen	ugyan abba
32.	Kiss Károly	önkéntesen	ugyan abba
33.	Öreg Fazekas István megyei rab	Kozma Pálért	nem tudjuk, hová
34.	Juhász János	M. Gyáni fiatalért	4 évesnek
35.	Fábián Sándor	Gyulán állott be	4 évesnek
36.	Kozma István	Csabán „”	4 évesnek
37.	Kovács József	nem tudatik	száguldozó csapatba
38.	Fazekas Ferencz	nem tudatik	Láhner ezredes mellett

sor szám	ifjak nevei	hogyan és kikért állottak	melyik katonaság közzé
39.	Csotka István	önként magáért	4 évesnek
40.	Csotka Ignác	<i>önként magáért</i>	4 évesnek
41.	Hrabovszky Lajos	<i>önként magáért</i>	4 évesnek
42.	Szelesényi Ferencz	<i>önként magáért</i>	4 évesnek
43.	Szabó József	mozgó nemzetőr	harcz végéig
44.	Ónodi József	<i>mozgó nemzetőr</i>	<i>harcz végéig</i>
45.	Péter Gábor	<i>mozgó nemzetőr</i>	<i>harcz végéig</i>
46.	Ifjú Czeglédi István	Nagy-Váradról önkéntesen	4 évesnek
47.	Ónodi Sándor	Berényből önkéntesen	4 évesnek

Kelt S. Keresztúr, Június hó 1° napján 1849.

Varga András főbíró
az Elöljáróság nevében

Gábor (?) Miklós mp.
helybeli népjegyző által

[*Hátoldalán:*] S. Keresztúr helységéből kiállott mindenféle ország védőinek névsora, 1849.

7.

Hodossy Miklós kormánybiztos levele Puskár Balázs esküdtnak
Váradolaszi, 1849. július 8.⁴²

Kormánybiztos Hodossy Miklós
Puskár Balás Úrnak.

Június 30kán kelt, s Szentesen Gyulán keresztül csak mai nap reggel 11 ½ órakor érkezett belügyministeri parants és felhatalmazás következtében felkérem és felhatalmazom önt, hogy a hazánk ellenségei ellen, az egész vidéken a népet felköltse és oly módon készen tartsa, hogy a' legelső szóra, vagy a' harangnak félre verése által adandó jelre, azonnal talpra álljon, és Gázszy Imre polgártársunk fővezérsége alatt, ő általa kijelölendő időben és irányban induljon. Ön pedig vezére lesz azon csapatnak, mellyet felköltének.

⁴² MNL OL R 293. Bihar megye

Felhatalmazom önt arra is, hogy ha valaki, ezen a haza megmentésére szolgáló működésben gátolná, vagy ellenműködne, vagy tekintélyes személy lévén, közönyös viseletével hidegséget ébreszteni kívánna, azt ön, kivéve életétőli megfosztását és vagyona-
inak felprédáltatását, minden módon ártalmatlanná tegye.

Egy-egy helységbeli népnek legfellyebb fele keljen fel, ezen szorgos munka idején a'
másik része otthon dolgozzék, az elmenteket felváltanó.

A' most felkelendőknek névlajstroma legyen önnél, mellyet minden órán elvárhassam.
Altiszteket népszerű emberekből vagy ön válogasson, vagy a' néppel választasson,
belátása szerint.

Gondja lesz a' Kormányának arra: hogy ezen felkelés által megkárosodnak, a' működ-
őkkel együtt bővségesen megjutalmazódjanak; a' földbeli birtok nélkül lévők pedig
ezt nyerhessenek.

Várad-Olaszi, Junius 8ⁿ 1849.

Kormánybiztos:
Hodossy Miklós mp.

[Külső címzés:]

Kormánybiztos Hodossy Miklós

Eskütt Puskár Balás Úrnak

Hivatalból Püspöki Táborban vagy P. Toldon. (Gyűrüspecst.)

8.

Gázsy Imréné 1849. november 29-i folyamodványára adott válasz

Debrecen, 1849. november 30.⁴³

2136/849.

Gázsy Imréné f. e. November 29-ől

a' volt hadügyministerium által férjéhez intézett, s véletlenül feltalált levelet,
mellyből kitűnik, miszerént férje csak nemzetőri őrnagy volt, felkísértetésekor a' többi
iratokkal pótlólag felterjeszteni kéri.

[Válasz:]

A' folyamodó kívánságához képeest vissza adatott Barothy Ügyvéd Úrnak *Novem-*
ber 30án 1849.

⁴³ MNL OL D 80. Uray Bálint debreceni kerületi főbiztos iratai. Általános iratok, 1849–1850. 2136:1849.

9.

Jósa Péter nagyváradai kerületi főbiztos utasítása
Kenyeres János szalontai szolgabírónak
Nagyvárad, 1849. december 29.⁴⁴

2645/849.

Pesti hadi törvényszék f. e. December 18ról 3507. szám a.

Gázsi Imre status fogoly tényei előmozdításában részt vett Baróthy és Fráter György egyének kihallgatását kéri:

Közigazgatási Szolgabíró Kenyeres János Úrnak Szalontán.
Nagyvárad, Dec. 29. 1849.

Status fogoly Gázsy Imre azt vallja: hogy midőn ő f. E. Január hóba a' nemzet-
örséggel Erdélyből, hová rendelve vólt, haza jött, Kossuth Lajos által Debreczenbe
hívatott, és ettől felhívatott egy lovas csapat alakítására; de ő e' részbe semmi felhí-
vást ki nem bocsátott, sem beszédeket nem tartott, sem faluról falura nem járt, hanem
Debreczenből haza jöttében, azon helyeken, mellyeken keresztül utazott, mondogatta,
hogy a' ki be akar állani, magát jelentse, és így a' csapatja 76 emberből alakult.

Ezen csapattal, melly csak fokossal és korbáttal vólt felkészülve, kellett néki
Újvárosra menni, és három hétre azután Aradra, honnét Vécsey Tábornok által
Glogováczra, később Sz[ent]Andrásra rendeltetett. De a' Császári seregek ellen ütkö-
zetbe soha se vólt, hanem, miután Május hóba betegen jött vissza Aradra, és itt egy
holnapig betegen feküdt; Június 16án csapatjával, melly csak 4 holnapra vólt leköte-
lezve, s melly a' hadi gyakorlatokon kívül semmi egyéb szolgálatot nem tett, haza
jött, és othonn maradt a' forradalom elfojtásáig.

Ezen vallomás minden pontjaira ne terheltesse Köz Igazgatási Sz[olga]Bíró Úr a' ne-
vezett Gázsy Imre csapatjába Tiszt képen szolgált (Baróthy Eleket), és, mint előadatik
Sarkad Keresztúron lakozó Fráter Györgyöt, és az ez által megnevezendő azon egyéneket,
kik Gázsy Imre csapatjába szolgáltak, hit alatt kihalgatni; különösen azon körülményre is,
hogy Gázsy Imre a' revolutió érdekében főkép f. E. April 14ke után tett-é valamelly, és
minémü szolgálatot? És ezen vizsgálatot legfeljebb 8 napok alatt nekem küldje be.

2645. beadatott December 14én 1849.

28/1850.

⁴⁴ MNL OL, D 81. Jósa Péter nagyváradai kerületi főbiztos iratai. Általános iratok, 1849–1850. 2645:1849.

10.

Szerdahelyi Imre szolgabíró jelentése Baróthy Elek vallomásának elküldéséről
Hely nélkül, 1849. december 31.⁴⁵

28/850.

Szerdahelyi Imre *közigazgatási* szolgabíró m. e. December 31-ről

m. e. 2645. számra Barothy Eleknek vallomását Gázsy Imre által alakított szabadcsapat iránt bemutatja.

Elküldetett a' Pesti katonai *TörvénySzék*nek a' 207/1850 sz. a. Várad, Jan. 10. 1850.

11.

Kenyeres János szalontai szolgabíró jelentése a Gázsy-féle szabadcsapatban szolgált sarkadkeresztúri lakosok vallomásának felküldéséről
Nagyszalonta, 1850. január 10.⁴⁶

Kenyeres János *közigazgatási* Szolgabíró f. e. január 8-ról 102. sz. alatt

m. e. 2645. számra Hadifogoly Gázsi Imre irányában S. Keresztúri Fráter György, Kiss Károly, Kiss Márton és Fábíán István tanúktól kivett vallomásokat megküldi.

⁴⁵ MNL OL, D 81. Jósa Péter nagyváradi kerületi főbiztos iratai. Általános iratok, 1849–1850. 28:1850.

⁴⁶ MNL OL, D 81. Jósa Péter nagyváradi kerületi főbiztos iratai. Általános iratok, 1849–1850. 28:1850.

Adattár

A Gázsy-féle szabadcsapat tisztikara és legénysége

Alább a szabadcsapat rendelkezésünkre álló összeírása alapján ABC-sorrendben ismertetem a rendelkezésünkre álló önkéntesek katonák névsorát. A vezetékneveknél csak a nyilvánvaló elírás, helyesírási hiba (Sójom = Solyom) esetében végeztem javítást, a régies formában írt keresztneveket (Ferentz, Ignázt, József) viszont minden esetben a mai helyesírással adom meg.

Balhus János közlegény a 2. szakaszban

Baranyi János közlegény a 2. szakaszban (neve alapján talán Berettyószentmártonba való)

Baróthi Elek hadnagy a 2. szakaszban (későbbi nagyszalontai csendbiztos, O'sváth Pál jó barátja)

Bartsy János közlegény a 2. szakaszban

Bátsó Imre közlegény a 2. szakaszban (talán azonos a hasonló nevű Bakonszegre való, és csatában elesett honvéddal)

Bobán József közlegény a 2. szakaszban

Bói István közlegény a 2. szakaszban (családneve alapján talán Furtára való)

Csányi Ferenc tizedes a 2. szakaszban (talán a Berettyószentmártonba való agilis család tagja)

Csordás György közlegény a 2. szakaszban (Családneve alapján talán Furtára vagy Kabára való; Furtán négy, Kabán egy Csordás vezetéknevű honvéd volt)

Csordás János közlegény a 2. szakaszban (talán azonos az 55. honvédzászlóalj hasonló nevű furtai honvédjével)

Csóró László közlegény az 1. szakaszban (a Csóra családnevű Berettyószentmártonban, a Csóré pedig Derecskén ismert)

Deretskei Dávid közlegény az 1. szakaszban (családneve alapján akár Zsákán, akár Vértesen is élhetett)

Deretskei Sándor közlegény az 1. szakaszban

Domródi Sándor közlegény a 2. szakaszban (a Dombrádi családnevű Berettyóújfaluban ismert)

Duró Mihály közlegény a 2. szakaszban (talán azonos a hasonló nevű zsákai honvéddel)

Durró János őrmester az 1. szakaszban

Durró János, Id., közlegény a 2. szakaszban

Durró József közlegény az 1. szakaszban

Erős Gábor közlegény az 1. szakaszban (a családnév többek között Furtán és Nagyrábén is megtalálható, Furtán egy Erős Gábor nevű '48-as honvédről is tudunk)

Fábián István, Sarkadkeresztúrra való; neve ugyan nem szerepel a szabadcsapat névsorában, a hadbíróság elé állított Gázsy Imre ügyében viszont – három más sarkadkeresztúri gerillával együtt – őt is kihallgatták. A helyi honvédek és gerillák 1849. június 1-jén készült kimutatása szerint három társával – a névsorban is szereplő Kis Károly, Kis Márton, valamint Kovács József – a „száguldozó csapatba” állt be.

Fekete Sándor közlegény az 1. szakaszban (ilyen néven egy csatában elesett ártándi, valamint egy Mikepércsre való önkéntes honvédot is ismerünk)

Fóris Mihály közlegény a 2. szakaszban (a családnév Csökmön, Hencidán és Pusztatoldon egyaránt ismert)

Fráter György főhadnagy az 1. szakaszban; Sarkadkeresztúrra való

Gaál János közlegény az 1. szakaszban

Gázsy Imre őrnagy az 1. szakaszban; mezőpeterdi birtokos

Gyarmathi Sándor közlegény az 1. szakaszban

Gyóry Mihály közlegény a 2. szakaszban

Horváth János közlegény a 2. szakaszban

Jenei István közlegény az 1. szakaszban

Juhász András közlegény az 1. szakaszban

Juhász István közlegény az 1. szakaszban

Juhász János közlegény az 1. szakaszban

Juhász Miklós közlegény az 1. szakaszban

Kállay József közlegény a 2. szakaszban (ezen a néven egy furtai honvédet is ismerünk)

Karolyos Imre közlegény az 1. szakaszban

Kis Károly közlegény az 1. szakaszban; Sarkadkeresztúrra való

Kis Márton közlegény az 1. szakaszban; Sarkadkeresztúrra való

Kis Mihály közlegény a 2. szakaszban

Kocsis József, Sarkadkeresztúrra való; neve ugyan nem szerepel a szabadcsapat névsorában, de három, bizonyíthatóan Gázsy keze alatt szolgáló gerillával együtt a „száguldozó csapatba” állt be, így az ő nevét is felvettük a szabadcsapat tagjai közé.

Kováts Gábor közlegény az 1. szakaszban
Kováts János közlegény az 1. szakaszban
Kováts János közlegény a 2. szakaszban
Kováts János közlegény a 2. szakaszban
Lessy Sándor közlegény a 2. szakaszban (családneve alapján talán Zsákára való)
Lévai Bálint közlegény az 1. szakaszban
Lökös Ignác közlegény az 1. szakaszban (családneve alapján talán Körösszegapá-
tiba való)
Mojses Ignác közlegény a 2. szakaszban
Nadányi Mihály százados az 1. szakaszban
Nagy György közlegény a 2. szakaszban
Nagy Sándor közlegény az 1. szakaszban
Orbán István közlegény az 1. szakaszban
Papp János tizedes az 1. szakaszban
Puskás János közlegény a 2. szakaszban
Rátz Ferenc közlegény a 2. szakaszban
Sápi Ferenc közlegény az 1. szakaszban
Sápi János közlegény a 2. szakaszban (családneve alapján talán Zsákára való)
Sápi Sándor közlegény az 1. szakaszban
Sárvári József közlegény a 2. szakaszban (talán azonos a csatában elesett hason-
vű bakonszegi honvéddal)
Sellei István közlegény a 2. szakaszban (családneve alapján talán Zsákára való)
Serdült Márton az 1. szakaszban (feltehetően a bihartordai vagy nagybajomi Ser-
dült családból)
Sólyom (*Sójom!*) Benedek tizedes közlegény a 2. szakaszban (feltehetően a furtai,
biharnagybajomi vagy nagyrabéi Sólyom család tagja, akárcsak az alábbi közlegény)
Sólyom (*Sójom!*) István közlegény a 2. szakaszban
Szabó Mihály közlegény az 1. szakaszban
Szabó Mihály közlegény a 2. szakaszban
Szabó Sándor közlegény az 1. szakaszban
Szántó Gábor zászlótartó közlegény a 2. szakaszban
Szántó János közlegény a 2. szakaszban
Száva Mihály közlegény az 1. szakaszban
Széplaky Károly tizedes az 1. szakaszban

Szigethi István közlegény az 1. szakaszban
Szilágyi Bálint közlegény a 2. szakaszban
Szilágyi István közlegény a 2. szakaszban
Szivtsák János közlegény az 1. szakaszban
Szőke Bálint tizedes az 1. szakaszban (családneve alapján talán Bakonszegre való)
Talpas Gábor közlegény az 1. szakaszban
Törzsök László tizedes a 2. szakaszban; Berettyószentmártonba való betyár, a vármegye (debreceni) börtönéből állt gerillának
Varga Sándor közlegény a 2. szakaszban
Vásári István közlegény az 1. szakaszban (talán a nagyszalontai eredetű debreceni köznemes Vásáry család tagja)
Veres István közlegény a 2. szakaszban
Vihon Bálint közlegény a 2. szakaszban
Vörös Pál közlegény az 1. szakaszban
Zsónász János közlegény az 1. szakaszban

Irodalom

BARTA István

1953 Kossuth Lajos Az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. 1849. január 1. – április 14. (sajtó alá rendezte: Barta István.) [Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai; Kossuth Lajos 1848/49-ben, IV.] Budapest

BONA Gábor

2000 Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (3. átdolg. jav. kiad.). Budapest

GRACZA György

é. n Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története. III. köt. Budapest

HEGYESI Márton

2000 Bihar vármegye 1848–49-ben. (Hegyesi Márton *Biharvármegye 1848/49-ben* »Nagyvárad, 1885« című könyvének a szerző jegyzetei alapján bővített és javított kiadása. Szövegét gondozta, a mellékleteket szerkesztette s az utószót írta: Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár) Debrecen

HERMANN Róbert

1999 Az abrudbányai tragédia, 1849. – Hatvani Imre szabadcsapatvezér és a magyar–román megbékélés megghiúsulása. Heraldika Kiadó, Budapest, 1999

SERES István

- 2009 *O'sváth Pál: Bihar vármegye Sárreți járása leírása.* (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Seres István.) [A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai és írásai] Budapest
- 2010a O'sváth Pál: Közbiztonságunk múltja és pandúrkorom emlékei (a régi magyar élet feltüntetésével). In: *O'sváth Pál: „Pandúrkorom emlékei” és egyéb írások.* (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Seres István.) [A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai és írásai] Budapest. 163–304.
- 2010b O'sváth Pál: Bihar vármegyében kebeleztetett Kis-Mária (Kismarja) nagyközség és a nagymariai puszta leírása. In: *O'sváth Pál: „Pandúrkorom emlékei” és egyéb írások.* (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Seres István.) [A csengerújfalusi O'sváth és vele rokon családok története, dokumentumai és írásai] Budapest. 117–161.
- 2012 *Karikással a szabadságért – Rózsa Sándor és betyárserege 1848-ban.* Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba
- 2013a Betyárból „ostoros huszár” – Arany János *Rózsa Sándor (1849)* című versének háttere. In: *Doromb – Közköltészeti Tanulmányok, 2.* (Szerk. Csörsz Rumen István.) RECITI, Budapest, 2013. 241–270.
- 2013b A Hunyadi-szabadsapat toborzása Hajdúböszörményben. *Fegyvert forgató hajdúk. A 2012. szeptember 14-i tudományos konferencia anyaga.* Hajdúböszörmény, 2013. [Közszolgálati füzetek, 7.] 41–62.

István Seres

*An outlaw man from Berettyószentmárton
among „soccoured riders of Imre Gázsy” in 1849*

Organizing the guerilla riders by Imre Gázsy landholder from Mezőpeterd was a very interesting episode of the history of Bihar County during the Hungarian Revolution in 1848-49. The former militia captain was authorized by Lajos Kosuth himself for recruit volunteers and organize 80 guerilla riders from the prisoners of Debrecen as well as from his homeland area of Sárret and Szalonta. The team was supplied mostly with spontoons and bullwhips during its 4 month long duty in the areas of Temesvár and Arad. After their tools and looks their four month old service which was leaded by commandant Károly Vécsey could be suggested to the famous outlaw team's operation named after Sándor Rózsa. There are several contemporary sources which were reported about their work even the list of their name was subsisted which was written in Balmazújváros on 22 in March in 1848. One corporal of the team was the famous outlaw man form Berettyószentmárton called Laci Törzsök who was mentionned by the gendarme of Sárret Pál O'sváth in his several works.